

ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ КРОЮ ТА ОЗДОБЛЕННЯ ЖІНОЧИХ «ВОЛОСЬКИХ» СОРОЧОК НА ЗАКАРПАТТІ (КІНЕЦЬ XIX – ПЕРША ПОЛОВИНА XX СТ.)

Коцан Василь Васильович

кандидат історичних наук, директор Закарпатського музею народної архітектури та побуту (м. Ужгород),
доцент кафедри археології, етнології та культурології
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
E-mail: vasilkotsan@ukr.net

У статті на базі наявної літератури проведено комплексний аналіз крою та оздоблення вишивкою, мережками традиційних жіночих «волоських» сорочок тересвянських і королевських долинян та великобичківських гуцулів кінця XIX – першої половини XX ст. Дані локально-територіальні осередки етнографічної групи долинян Закарпаття охоплюють окремі села Тячівського, Хустського та Виноградівського районів. Великобичківські гуцули проживають у Великому Бичкові, Лузі, Верхньому Водяному, Стримбі, Кобилецькій Полянці та в селах румунської частини Гуцульщини. Вони сформувались з мішаного долинянсько-гуцульського населення при вирішальному впливі гуцульських традицій. У статті детально описано процес крою жіночих сорочок досліджуваного регіону: стану сорочки, рукавів, квадратного вирізу горловини («пруслика»), передньої пілки, декоративні шви та загинки. Вишивкою оздоблювали вузький ошийник, «пуслик», рукави, манжети. Свої особливості мав колорит вишивок жіночих «волоських» сорочок різних локальних осередків. Етноідентифікуючими ознаками жіночих «волоських» сорочок Закарпаття були прямокутний виріз горловини («на коцьку», «пуслик»), морщення («морщенки») верхньої частини передньої, задньої пілок та верхньої частини рукавів. Морщенням утворювали фактурний дрібноузорний орнамент, що гармоніював з вишивкою. Кількість, якість та кольорова гама вишивки залежали від функціонального призначення сорочки, соціального стану та віку жінки. Долинянські «волоські» сорочки з-поміж гуцульських можна було розрізнити за оздобленням нагрудної частини вишивкою у вигляді стилізованої квітки із стеблами та листочками, чи хрестика, обрамленого стилізованим віночком. Жіночі «волоські» сорочки королевських долинян мали ряд відмінних рис з жіночими сорочками румунських міст Сату Марє, Баю Марє та їх околиць. Прямокутна вставка долинянських сорочок була прямокутною, а румунських – круглою.

Ключові слова: жіноча «волоська» сорочка, крій, пілка, рукав, манжети, ошийник, вишивка, орнаментальна композиція, колорит.

Постановка проблеми. На захід від сіл Луг і Великий Бичків Рахівського району, у селах басейну р. Тересви та в околицях сіл Хижа, Черна, Новоселиця Виноградівського району в основі традиційного жіночого комплексу вбрання у XIX ст., як і в селах долин річок Терєблї, Рїки та Боржави, знаходилась «додільна» сорочка з круглим вирізом горловини. Таку сорочку тут називали «руською». Поверх неї одягали фартух, верхнім плечовим одягом була гуня, головним убором – чеpecь чи хустка, взуттям – постоли.

З 70-80-х рр. XIX ст. на окресленій території почала поширюватись так звана «волоська» сорочка, етноідентифікуючою ознакою крою якої був прямокутний виріз горловини, оздоблений смугами квітково-рослинної вишивки. Вишивка завжди вдало гармоніювала із дрібними збірками на нитку («морщенням»). Поверх такої сорочки одягали фартух, на плечі – «бунду» чи сукняний «лайбик», взимку – сукняну куртку («уйош»), голову накривали хусткою, а звувалися у постоли, черевики чи чоботи.

Поширення «волоської» сорочки дещо змінило весь комплекс давнього жіночого вбрання населення на захід від с. Дїлового, в долинян басейну річки Тересви та в околицях села Хижі.

Метою даного дослідження є комплексний аналіз крою та оздоблення традиційних жіночих «волоських» сорочок Закарпаття кінця XIX – першої половини XX ст.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Основним джерелом для дослідження даної проблематики послужили польові матеріали автора, зібрані в етнографічних експедиціях та наукових відрядженнях. Цінні матеріали містять фондові колекції етнографічних та краєзнавчих музеїв, в тому числі рукописні матеріали.

Перші фрагментарні відомості про народний одяг та одягову вишивку, зокрема довгі жіночі «волоські» сорочки почали з'являтися ще в останній чверті XIX ст.

Значний внесок у вивчення традиційного народного одягу українців Карпат зробив Я.Ф. Головацький (1814-1888) [Головацкий, 1877] та Юрій Жаткович (1855-1920) [Жаткович, 2007, с. 120-122].

Важливим джерелом для дослідження нашої проблематики є праці чеських дослідниць народної культури М. Тумової [Тумова, 1924] та Амалії Кожмінової [Kožminová, 1922]. На особливу увагу заслуговує дослідження російського мистецтвознавця С.К. Маковського (1877-1962) [Маковский, 1925].

Наприкінці 40-х – 50-х рр. ХХ ст. значну увагу вивченню походження та поширення «волоських» сорочок на Закарпатті приділяли український етнограф І.Ф. Симоненко [Симоненко, 1957, с. 56-85; Симоненко, 1957] та М.М. Шмельова [Шмелева, 1950, с. 145; Шмелева, 1948, с. 130-146]. У плані порівняння, виявлення іноетнічних взаємовпливів та запозичань, цінними для нас є публікації, присвячені культурі та побуту національних меншин Закарпаття, зокрема румунів. До таких відносимо дослідження В.С. Зеленчука [Зеленчук, 1976, с. 69-74] та О.В. Полянської [Полянская, 1976; Полянська, 1972; Полянська, 1976].

Із праць сучасних дослідників народного вбрання в загальноукраїнському контексті варто виділити монографічне дослідження Т. Николаєвої. В ньому подано загальний опис жіночого і чоловічого одягу українців Закарпаття [Николаева, 2005]. Поділ народного одягу України на локальні комплекси, з виділенням Закарпаття в окремий, зустрічаємо у роботі З. Васіної «Український літопис вбрання» [Васіна, 2006].

Дослідженню окремих елементів традиційного народного вбрання українців Закарпаття ряд публікацій присвятила Є. Гайова. У 2005-2006 роках вона на основі фондів колекцій Національного музею народної архітектури та побуту (м. Київ) та Закарпатського музею народної архітектури та побуту (м. Ужгород) опублікувала дві статті про жіночі сорочки долинян Закарпаття. Предметом дослідження стали жіночі додільні сорочки («довгані») та короткі жіночі сорочки («опліччя») з Воловеччини і с. Луг Рахівського району. Авторка помилково віднесла останні до долинянських. Між тим перша поширена у бойків Воловеччини, а друга – у великобичківських гуцулів [Гайова, 2006, с. 58-60; Гайова, 2005, с. 46-49].

У період незалежності питання дослідження традиційного народного вбрання українців Закарпаття висвітлювалось й у публікаціях місцевих істориків, етнографів, краєзнавців та мистецтвознавців. Так М.П. Тиводар в історико-етнографічному нарисі «Етнографія Закарпаття» розглядає і традиційний народний одяг українців Закарпаття. Характеристику одягу бойків, лемків і долинян об'єднано в один параграф «Рівнинно-верховинський одяг». У ньому автором детально характеризується комплекс жіночого одягу з довгою додільною сорочкою («довганею»), з «волоською» сорочкою та комплекси жіночого вбрання з короткими сорочками («опліччями») [Тиводар, 2011].

Детальний опис одягової вишивки українців Закарпаття, в тому числі вишивки на жіночих сорочках, у своїх публікаціях подав Р.І. Пилип [Пилип, 2007, с. 306-310; Пилип, 2008, с. 182-197; Пилип, 2008, 94-114]. Згодом Р. Пилип захистив кандидатську дисертацію на тему: «Художня вишивка українців Закарпаття ХІХ – першої половини ХХ

ст...» [Пилип, 2009]. Для нас цінним є четвертий розділ дисертаційного дослідження, присвячений локальним особливостям традиційної одягової вишивки гуцулів, долинян, бойків і лемків Закарпаття. На основі дисертаційного дослідження у 2012 р. Р. Пилип видав монографію «Художня вишивка українців Закарпаття ХІХ – першої половини ХХ ст...» [Пилип, 2012].

Історико-етнографічні описи і характеристики народного одягу та одягової вишивки українців Закарпаття зустрічаємо в окремих публікаціях музейних співробітників. Чималу кількість описів народного одягу Закарпаття опублікував І. Грибанич. Автор характеризує особливості народного одягу українців Закарпаття, але не виділяє етнографічних розмежувальних рис [Грибанич, 2007; Грибанич, 2004].

Особливостям народного вбрання жителів села Хижа Виноградівського району присвячена стаття О. Гал [Гал, 2011, с. 64-67]. Авторка подає детальну характеристику жіночого одягу, поділяючи його на дівочий, вбрання молодиць та літніх жінок. Головною особливістю жіночих сорочок авторка називає прямокутний виріз горловини («пуслик»), яскраву поліхромну вишивку навколо горловини та на рукаві.

Вивченню угорських та румунських впливів на формування традиційного народного вбрання українців Закарпаття присвячені статті А. Іваниш [Іваниш, 2018; Іваниш, 2017].

Огляд історико-етнографічних, мистецтвознавчих і краєзнавчих досліджень народного одягу свідчить, що традиційне народне вбрання, зокрема жіночі сорочки, українців Закарпаття в них характеризувалось у загальних рисах. Вони не дають чіткого уявлення про етапи і напрями розвитку крою та елементів оздоблення, потребують значних уточнень та узагальнень. Кілька публікацій 20-30-х рр. ХХ ст. хоча й піднімали питання особливостей місцевого одягу, але не розкривали його локальних відмінностей. Дослідження радянського періоду про народний одяг Закарпаття містились у публікаціях про матеріальну культуру західних областей України. Характеристиці одягу українців Закарпаття у них приділялась найменша увага. Публікації І. Симоненка, М. Шмельової, О. Полянської, хоч і присвячені народному вбранню та одяговій вишивці Закарпаття, носять описовий характер. У них не всі складові комплекти жіночого і чоловічого одягу описуються детально, не виокремлюються етноідентифікуючі ознаки та етнографічно розмежувальні риси. У роки незалежності народний одяг краю продовжував висвітлюватись в публікаціях загальноукраїнського характеру. Лише в останнє десятиріччя з'являються змістовні публікації, присвячені окремим елементам вбрання, зокрема сорочкам, та одяговій вишивці.

Виклад основного матеріалу. За розповідями старожилів до 70-80-х рр. ХІХ на досліджуваній території побутовала довга (120-125 см) сорочка «руського» крою, поверх якої одягали фартух («плат»). Крій такої сорочки ідентичний крою сорочок тереблеріцьких долинян, які були описані вище. Нами не виявлено жодного взірця «руської» сорочки з сіл долини р. Тересви. Про її побутування

та зміну «волоською» сорочкою писали М. Тумова [Тумова, 1924, с. 108] та М. Шмельова [Шмелева, 1948, с.138], І.Ф. Симоненко [Симоненко, 1957, с. 90].

Причини появи «волоської» сорочки старожили пояснювали так. Приблизно у 1887 р. у с. Нересницю повернувся з Румунії Михайло Михайльо, який там працював кілька років на млині. Там він одружився на румунці, яку привіз у Нересницю. Їх син одружився на Марії Візичканич, яка пошила собі сорочку, за зразком тієї, що була у свекрухи (румунки). Тобто вона пошила «волоську» сорочку, яка їй дуже сподобалась. Таку ж сорочку пошила і її сестра Василина Візичканич (Кошилка). Від цих сестер мода на волоські сорочки спочатку поширилась у Нересниці, а потім по всій Тересвянській долині. Поширенню «волоської» сорочки також сприяло й будівництво у 1887 р. залізниці Сігет-Берегове-Ужгород. Внаслідок цього села Тересвянської долини були зв'язані з великим румунським містом Сігетом. Це сприяло розвитку тісних родинних зв'язків та економічному співробітництву сіл досліджуваного регіону з одним із промислових та культурних центрів Румунії [Симоненко, 1957, с. 93; Iuga, 2008, с. 7].

«Волоські» жіночі сорочки шили із домотканого конопляного чи льляного полотна. Найчастіше зустрічались сорочки із суцільними задньою та передньою пілками, до яких по боках у перекидку пришивали довгі, вузькі (10-12 см) пілки («скоси»). Їх пришивали таким чином, щоб верхня частина була довшою на 5-8 см. До верхньої частини передньої, задньої та бічних піл пришивали вузький (2-3 см) комірець, що разом формували прямокутний виріз горловини («на коцку») (18×14 см, 20×12 см). З виворітного боку, у плечовій частині, сорочки підшивали прямокутними шматками полотна («заплатками», «плічками») [Зеленчук, 1972, с. 49-50].

З початку 20-х рр. ХХ ст. зустрічались сорочки, верхню частину («стан», «вершок», «блузу») яких кроїли разом із скосами з кращого домотканого полотна, а нижню («пудшивку», «підточку», «подолок», «свиту», «поли») – з гіршого. Довжина «стану» сягала талії й дорівнювала 38-42 см, а довжина «підточки» – 60-68 см. У цілому довжина волоських сорочок сягала від 95 до 110 см, ширина по низу – 100-120 см, а ширина в плечах – 45-50 см. У селах Добрянське, Терново, Вільхівці Тячівського району були поширені сорочки із суцільною передньою пілкою, але при її тканні для перетикання нижньої частини використовували невідбілені конопляні нитки. Задня пілка сорочок складалась з двох частин. Нижня була із грубого конопляного полотна та з'єднувалась із верхньою вузькою (5-8 см) полотняною вставкою («платкою») [Тиводар, 2011, с. 231].

На окрему увагу заслуговують з'єднувальні шви «волоських» сорочок. Протягом ХІХ – першої половини ХХ ст. вони постійно удосконалювались. Еволюція проходила від простого обшивання (обмітування) до складних орнаментальних композицій вишивки і різноманітних за структурою та колоритом мережок. Особливо пишно оздобленими були шви святкових сорочок 20-40-х рр. ХХ ст., що

з'єднували передню та задню пілки із бічними, а також рукавні шви. У селах Добрянське, Терново, Біловарці Тячівського їх декорували так: пропускали від шва п'ять ниток основи і вирізали дрібні квадратики, відстань між якими зшивали подвійним обмітувальним швом. Завдяки цьому утворювався рядок із дрібних квадратиків. Далі знову пропускали п'ять-вісім ниток основи й за допомогою нитки, яку вставляли в одну клітинку полотна, стягували обмітувальним швом у формі півкола («очка»). Завдяки стягуванню клітинки ставали ширшими й формували поздовжній рядок напівкіл («очок») із порожньою серцевиною. При формуванні з'єднувальних мережок («чіпок») на сорочках дівчат та молодих жінок використовували чергування ниток різних кольорів. Найчастіше це були білі, жовті, рожеві, рідше – червоні, сині та зелені нитки. У селах Бедевля, Глиняний, Криве, Тересва обрамленням подібних різнокольорових мережаних швів виступали вишиті оранжевими або жовтими нитками вузькі кривулі чи стилізовано-рослинні галузки («прутики», «чопковані кривульки»). Застосування мережаних та вишиваних швів для з'єднання пілок дозволяло маскувати з'єднувальні шви й гармонійно доповнювало вишивку на сорочці.

Характерною особливістю жіночих волоських сорочок сіл долини р. Тересви було морщення («збирання», «морщенки») верхньої частини передньої і задньої пілок та верхньої плечової частини рукавів. Збірки рівно уклалися одна біля одної багато разів. Полотно збирали у складки («рями») у верхній частині рукава на 2-8 міцних («звункових») ниток, залишаючи не морщеним верхню його частину. Зібрану частину загинали навпіл, закладаючи «рями» передньої частини у «рями» задньої, й прошивали ниткою. Завдяки такому прийому утворювався фактурний дрібноузорний орнамент у вигляді дрібних геометричних фігур («трубочок», «паличок», «зубчиків», «рубців»). Не морщену частину загнутого полотна формували у вузький (3-5 см) воланчик («фодрочку»), контури якого оздоблювали різноманітними обмітувальними швами. На сорочках жінок старшого віку воланчиків не робили.

Етноідентифікуючою ознакою жіночих сорочок сіл долини р. Тересви була вишивка геометричного, рослинного чи стилізованого орнаменту. Кількість, якість і кольорова гама вишивки залежали від того, святкова чи буденна сорочка, а також від віку жінки. Старші жінки завжди одягали сорочки, що були скромно оздоблені вишивкою. Традиційні «волоські» сорочки Тересвянської долини оздоблювали вишивкою на вузькому комірі («ошийнику»), навколо прямокутного вирізу горловини, нагрудній частині, верхній плечовій частині рукавів, на манжетах, «фодришах».

«Ошийники» на сорочках молодих жінок та дівчат оздоблювали вишивкою рослинних мотивів у вигляді стилізованих галузок з восьмипелюсткових квіток, листочків, метеликів, а старших – геометричними, основними мотивами яких виступали ромби, скісні хрести, баранячі ріжки. Контури ошийників святкових сорочок оздоблювали різнокольоровою гачкованою мережкою або обмітувальними швами у

вигляді напівкіл («колечок», «коників»), трикутників («зубчиків»). Подібними мережками декорували й низ дівочих сорочок. У селах Діброва, Грушево, Тересва, Бедевля, Криве, Біловарці, Терново під «ошийником» часто вишивали вузькі орнаментальні ряди у вигляді стилізованих віночків з квіток та листочків, восьмипелюсткових квіток та S-подібних мотивів. Прямокутний виріз горловини по краях оздоблювали вишитою вузькою смугою рельєфних рослинних орнаментальних мотивів. Рельєфність досягалась дев'ятиразовим обшиванням орнаментального мотиву шовковими нитками. Цю техніку гладі тут називали «струпаве вишивання» чи «заїглове». Такий рослинний, геометризований чи геометричний орнаментальний мотив на краях обрамлювали вишивкою білими нитками у вигляді колечок («очок») чи напівколечок («карічок»). Про поширення такого вінкоподібного орнаменту в оздобленні сорочок долинян р. Тересви свідчить коломийка, що побутувала у с. Біловарці Тячівського району:

*Сорочиця вишивана: вінці по нуй вінці,
Носить легінь подарунки молодинькуй дівці*
[Пилип, 2009, с. 146].

При оздобленні нагрудної частини передньої поли та рукавів жіночих «волоських» сорочок поєднували декоративне морщення («збирання», «морщенки») та вишивку. У 20-30-х рр. ХХ ст. при морщенні верхньої частини передньої пілки, її центральну частину (5-8 см) залишали не збіраною. На ній вишивали стилізовані букетики квітів, вазони, під якими пришивали декоративні плетені шнурочки («шпупьки», «косички»). Зустрічались прості шнурочки, плетені у косичку («колосьяні шпупьки», «косичані шпупьки»), або складні («перебирані», «цифровані»). «Перебирані» шнурочки спочатку плели у подвійний колосок і зав'язували у бант, а ближче до кінців шнурки розширювались і плелись у формі орнаментальної смужки («цифрованика»), що завершувалась трьома шнурками з китицями («бубонами», «пучками») на кінцях. У селах Грушево, Бедевля, Терново зустрічались сорочки без декоративних шнурочків («шпупьок»). Як і на сорочках («довганнях») Терелянської долини, на нагрудній частині «волоських» жіночих сорочках нижче шнурочків, вишивали стилізовану квітку із стеблами та листочками, а під нею – «косичку-серце» у вигляді замкнутого вінкоподібного кола, всередині якого вкраплювали маленьку квіточку. Подібне оздоблення верхньої частини передньої пілки було характерним для святкових сорочок дівчат та молодих жінок [Коцан, 2007, с. 120].

Рукави на «волоських» сорочках були довгими, кроєними із двох пілок, із ромбовидними вставками («заплатками», «ламами», «паргами», «ластівками»). На початку ХХ ст. зрідка зустрічались цілнокроєні рукави. Закінчувались рукави морщеними манжетами та воланами («фодрами») з різнокольоровими мережками («чіпками») на краях. Рукави сорочок старших жінок у селах Новоселиця, Тарасівка, Широкий Луг Тячівського району між декоративним морщенням у плечовій частині та морщенням

(«кризочкою») біля манжет збирали у широкі (3-5 см) вертикальні складки («защипи», «перегинанки»), а у селах Терново, Біловарці – двома або трьома горизонтальними складками («гайташами»), які виконували естетичну функцію і створювали об'єм посередині рукава [Пилип, 2008, с. 110].

При оздобленні верхньої частини рукавів («плічок») поєднували морщення («збирання») на нитку у вигляді різноманітних орнаментальних швів, мережок, вирізування, виколювання, обмітування та вишивку. Орнаментальні смуги, виконані різними техніками, доповнювали одна одну. Збирання на нитку найчастіше мало вигляд прошивних швів, трикутників, зубчиків або кривульок. Мережки виконувались «обмітуванням» у вигляді напівкіл («очок»). «Вирізуванням» чи «виколюванням» робили широкі (5-8 см) орнаментальні смуги, у яких основними мотивами виступали ромб та скісні хрести. Такі смуги доповнювались різнокольоровою вишивкою як рослинного, так і геометричного характеру, виконаною «хрестиком» чи «гладдю». Завершував орнаментальну композицію вишивки верхньої плечової частини рукавів («плічок») рядок «косичок» чи квітковий букет, розміщений над орнаментальною смугою. Середню поліхромну смугу у селах пониззя р. Тересви вишивали квітками і листочками, стилізованими квітами на галузці, а зрідка – геометризowanym орнаментом. Таке поєднання орнаментальних смуг із мережаними швами, вирізуванням, «струпавим» вишиванням, рубцюванням надавало сорочці вишуканого вигляду. Сорочки, у оздобленні рукавів яких поєднували декілька технік, були поширеними і на Поділлі та Полтавщині [Гайова, 2003, с. 41; Горват, 1998, с. 76; Косаківський, 2002, с. 37; Носа, 2005, с. 66-67].

На початку ХХ ст. у селах Красна, Усть-Чорна, Руська Мокра, Комсомольськ, Лопухів Тячівського району при оздобленні жіночих «волоських» сорочок почали використовувати рослинні чи стилізовано-рослинні мотиви. Верхню плечову частину рукавів («плічки») та манжети сорочок жінок старшого віку декорували вузькими смугами (2-3 см). На чорному фоні вишивали галузки з великих квіток та стебел з листочками. Для сорочок дівчат та молодих жінок характерною була подібна вишивка, але галузки вишивали на білому фоні, тобто площину між ними не заповнювали чорними нитками. Смуги рослинного характеру обрамлялись різноманітними мережками, виконаними білими нитками. У селах Руська Мокра та Комсомольськ вишивка сорочок мала реалістичний рослинний характер. Основними орнаментальними мотивами були великі квіти («тюльпани», «ромашки», «нарциси»), закомпоновані у орнаментальні смуги та обрамлені дрібними геометричними мотивами. У с. Усть-Чорна на вечорницях дівчата співали:

*Та ти ми дві цимборочки, ти ми дві, ти ми дві,
Шийме собі сорочини любочко ви обі.
Та ти будеш цілювати, а я буду шити,
Тебе буде брати грати, а мене – любити.
Тебе буде брати грати лиш у недільочку,
Мене буде та любити за білу сорочку*
[Гошовський, 2003, с. 144].

Наприкінці 30-х – на початку 40-х рр. ХХ ст. у селах Дубове, Красна, Усть-Чорна, Руська Мокра, Лопухів поширилися короткі (45-50 см) жіночі сорочки («полотнянки», «блuzки»). Кроїли їх із трьох піл домотканого полотна: задньої та двох передніх, які декорували чотирма загинками («прутами»). Сорочки мали відкидний комір. Довгі (46 см), вузькі, цільнокроєні рукави з поздовжньою вставкою («клином») завершувались цільними пришивними манжетами. У нижній частині передніх піл пришивали кишені («жеби»). Застібувались «полотнянки» на чотири гудзики («гомби»). «Блuzки» декорували вишивкою, виконаною технікою «хрестик», на лицевій частині коміра, обабіч переднього розрізу, на манжетах та по низу стану. У них поєднувались стилізовано-рослинний та геометричний орнамент. В основі орнаментальної композиції лежала чорна кривуля, обабіч якої вишивали червоні квітки з листочками. Як обрамлення виступали вузькі смужки із різнокольорових трикутників. Кишені декорували букетами стилізованих квітів.

У колориті вишивки «волоських» сорочок долини р. Тересви були поширені три способи поєднання кольорів. При першому – використовували світлі відтінки жовтих, рожевих, оранжевих кольорів. Подеколи до них вкраплювали яскраві сині нитки, що були акцентами на теплому, ніжному тлі вишивки та білому полі морщення. При другому способі побудови колориту використовували темні відтінки чорно-червоних, червоних, синіх, зелених, фіолетових, бордових кольорів, які виступали виразним контрастом на білому тлі морщення сорочки. При третьому способі використовували світлі відтінки червоних, синіх, жовтих, зелених, рожевих кольорів з незначним вкрапленням темно-синіх. У селах Тересва, Грушево та сусідніх румунських селах Діброва, Солотвино Тячівського району у вишивці жіночих сорочок переважали зелені кольори із вкрапленнями червоного, фіолетового, синього, зеленого, жовтого. У даних селах зустрічались й сорочки, у яких домінували техніки «вирізування» та «обмітування». Найчастіше таку вишивку виконували білими нитками, лише зрідка робили незначні вкраплення зелених ниток.

Під впливом долинянських і румунських одягових традицій жіночі «волоські» сорочки поширилися й у **великобичківських гуцулів**. У ХІХ ст. тут, як і у тересвянській долині, побутувала довга жіноча сорочка («ушиванка») з домотканого конопляного полотна. Наприкінці ХІХ ст. поряд з ним почали використовувати комбіноване («трясине») полотно, для основи якого брали конопляні нитки, а для перетикання – бавовняні. Пошиття жіночої сорочки («ушиванки») вимагало значних затрат сил і часу. Адже потрібно було посіяти коноплі, зібрати їх, вимочити, підготувати до пряжі («стіпати», «здрігати»), спрясти повісмо, змотати його, прозолити, поснувати, виткати полотно, відбілити його на сонці і лише тоді братися до пошиття сорочки [Никорак, 1988, с. 47]. Про цей процес співається у народній гуцульській пісні:

*Ой, ростіть, ви конопельки,
Високі, тоненькі.
Щоб із вас можна
Напрясти ниточки тоненькі.
Напряла з них Оленочка
Ниточки тоненькі.
Нічками не спала,
Ой, тоненько пряла
Та вішила сороченьку,
Щей повішувала [Ерстенюк, 2003, с. 6].*

Кроїли «ушиванку» з двох пілок, які по боках зшивали до місця вставлення довгих цільнокроєних рукавів. Довжина сорочок сягала 120 см, ширина в плечах – 50 см, по низу – 85 см. Сорочки не мали коміра. З другої половини ХІХ ст. до передньої та задньої пілок почали додавати ще дві вужчі пілки, розширені до низу. Верхню частину «ушиванки» разом з рукавами збирали у дрібні складки («рямки»). Поверх них пришивали вузький (1-2 см) комір («обшивку»), який на задній полі плавно переходив у глибокий (15-25 см) розріз («розпірку»), що зав'язувався («защункувався») за допомогою плетених шнурочків з китицями. Наприкінці ХІХ ст. почали використовувати сині чи білі гудзики («гомби»). У селах Луг та Великий Бичків з другої половини ХІХ ст. комір оздоблювали обмітувальними швами білими нитками, а з кінця ХІХ ст. – різнокольоровими. Довгі (55-60 см) суцільні рукави шивались по основі паралельно до стану сорочки, біля манжет («зап'ястя») призбирувались. Поверх «рямок» верхньої частини передньої пілки вишивали прямокутну чи квадратну орнаментальну смугу («пазуху») (10×8 см; 8×6 см; 7×6 см). Найпростішим варіантом орнаментальної композиції було обшивання («обмітування») складок нитками. Подібним чином декорували й сорочки тереблянських долинян. Але у них розміри «пазухи» були більшими, а орнаментальні композиції виділялись великою різноманітністю. З'єднувальні шви оздоблювали мережкою («ціркою»). Рукави прикрашали різнокольоровими швами, які мали декоративне і практичне значення. Наприкінці ХІХ ст. свої сорочки жінки почали оздоблювати поперечними складками («загинками»), що розміщувались в основному в нижній частині сорочки, рідше – на рукавах. У дівчат та молодих жінок сорочка збиралась у дрібні складки, а у старших жінок вони були ширшими.

«Ушиванки» декорували вишивкою білими, чорними, а наприкінці ХІХ ст. червоними, синіми нитками з незначним вкрапленням зелених та жовтих. Найпоширенішими техніками вишивки були низина та хрестик. Основним при оздобленні сорочок був геометричний орнамент. Головний акцент вишивки припадав на рукави. Найпоширенішим варіантом орнаментальної композиції були дві поперечні смуги: вужча (1-2 см) на плечі і ширша – на рівні ліктя (4-5 см). Зрідка додавали ще й вертикальну орнаментальну смугу з ромбів та загинки («защипи»), поміж якими вишивали дрібний ромбик або квіточку. Наприкінці ХІХ ст. рукави оздоблювали вишивкою у вигляді великого ромба з дрібноузорною внутрішньою площиною. Сорочки із такими орнаментальними

композиціями вишивки на рукавах у другій половині XIX – першій половині XX ст. побутували й у тереблеріцьких долинян. На відміну від великобичківських, їм були властиві багатоваріантність і розмаїття заповнення основних орнаментальних мотивів, використання різних технік вишивання. Особливою красою виділялися сорочки («косиці»), у яких контури ромба обрамляли потрійними смугами вирізування. Вирізуванням або кучерявим стібом («загрядка», «косичка») вишивали «скісний хрест» у центрі ромба. Інколи контури ромба обрамляли суцільною однотонною широкою смугою, виконаною «кучерявим стібом» [Коцан, 2007, с. 121].

Давні великобичківські сорочки («ушиванки») не збереглись. На початку 20-х рр. XX ст. під впливом румунів та суміжних долинянських сіл у великобичківських гуцулів поширились довгі та короткі «волоські» сорочки. Влітку як дівчата, так і жінки носили короткі сорочки без підточки, а взимку, восени та навесні – довгі сорочки з підточкою. Полотно на святкові сорочки ткали із бавовняних ниток, а щоденні сорочки («репехи») шили із конопляного полотна. Для пошиття «волоської» сорочки брали 2-2,5 м полотна (залежно від росту і фігури жінки), завширшки приблизно 65 см. Зустрічались сорочки із суцільними передньою і задньою пілками, але найбільш розповсюдженими були ті, у яких передня і задня пілки складались із двох частин: верхньої («стану») з «трясеної» або бавовняної тканини та нижньої («пудшивки») з конопляного полотна. Сорочки мали бічні пілки-вставки («кліни»), кроєні з однієї довгої пілки завширшки 40-45 см, яку ділили навпіл по ширині, утворюючи дві півполи. Кожну півполу («півпулку») з одного боку пришивали до передньої та задньої пілок прямим швом, а з другого – зшивали до місця вставлення рукавів. Тому сорочки як спереду, так і ззаду мали по два поздовжні шви. Довжина сорочки сягала десь 10-15 см нижче колін [Грибанич, 2007, с. 241-242; Полянська, 1972, с. 46; Румынское народное искусство, 1955, с. 31].

Характерною особливістю «волоських» сорочок великобичківських гуцулок був прямокутний виріз горловини (12×15 см, 14×16 см, 15×17 см). Його отримували, пришиваючи з виворітного боку до передньої, задньої пілок й бічних пілок-вставок («клінців») складені вдвоє шматки тканини завширшки 4-6 см. Такі шматки полотна виконували роль вузької обшивки, що разом з пілками стану сорочки утворювали прямокутний виріз горловини. Перед тим як пришити обшивку до передньої і задньої пілок, їх верхню частину загинали на 2 см і стягували («морщили») на одну-дві нитки до вишитої смуги та на шість-десять ниток після неї. На відміну від «волоських» сорочок долинянок та румунок, стягування («морщення») на передній полі великобичківських сорочок було суцільним й мало вигляд вузьких орнаментальних смуг з паличок («партичок»), ромбиків («очок») та трикутників («зубчиків»). Незаповнену морщенням частину долинянських та румунських сорочок оздоблювали вишивкою, виконаною технікою гладі. Вишивали чотири пари трикутників, стилізовані квітки чи

вазони. Поміж трикутниками, всередині квітів чи вазонів, робили петлю («шнурицю»), у яку просовували плетений шнурок («ощунки»). «Ощунки» не мали практичного значення, виконували декоративну роль. Їх плели з 10 ниток, з них робили п'ять петель і «перебирали» їх між собою на пальцях, утворюючи шнурок. Шнурок роздвоювали і продовжували плести закрутками («свердликом») (дві нитки навколо трьох). Закінчувались «ощунки» китицями [Стельмашук, 1989, с. 95].

Пришиваючи до стану сорочки рукави, полотно у верхній їх частині призбирували на чотири-п'ять ниток. Лише зрідка на рукавах великобичківських сорочок, як і на долинянських та румунських, робили воланчики («кучері»). Їх так само підрубляли, а зарублений кінець обмітували гачком різнокольоровими нитками. На відміну від долинянських, румунських, «кучері» на великобичківських сорочках значно коротші. Рукав кроїли з двох пілок. Краї полотна («пруги») з'єднували «ціркою», а викроєний під рукою бік зшивали простим рубцем. Закінчувався рукав збиранням («морщенням», «стягуванням»). На зап'ясті «морщення» було ширшим, ніж над плечима. Для цього кінець рукава гачкували, зарубляли. Відступивши від рубця приблизно на 3 см, витягали з полотна 2-3 нитки й стягували їх. Далі пропускали 12-15 ниток і повторювали ту ж операцію. Так утворювали 3-4 см «стягування». У вишивці рукавів переважав геометричний орнамент, що вишивався різнобарвними нитками («заполоччю»). У такій поліхромній вишивці переважав чорний колір, техніка вишивки – низина («перетіганя»). У селах великобичківського осередку рідко зустрічались сорочки із «фодрами», що було однією із типових ознак румунських сорочок. Більшість сорочок шили з рукавами на манжети [Коцан, 2008, с. 190; Полянская, 1976, с. 66; Симоненко, 1957, с. 80].

Прямокутний виріз горловини, верхня плечова частина рукавів та манжети («дудики») великобичківських сорочок оздоблювались поліхромною вишивкою геометричних чи рослинних орнаментів. Найпоширенішими техніками вишивки сорочок, які використовували великобичківські вишивальниці, були «низина» та «хрестик». У кольоровій гамі вишивки великобичківських «волоських» сорочок домінуючими були чорний, бордовий та червоний кольори із вкрапленнями жовтого, зеленого, синього. Давніші сорочки вишивали домашніми пряденими білими нитками, з кінця XIX ст. – синьо-червоними та червоно-чорними, а на початку XX ст. на зміну їм приходять багатобарвна вишивка.

Поряд із геометричним орнаментом у вишивці «волоських» сорочок на початку XX ст. використовувались рослинні мотиви, виконані технікою «гладі». Квітково-рослинна вишивка – результат впливу румунських вишивальних традицій. Особливістю «волоських» великобичківських сорочок було те, що їх вузька (1-2 см) обшивка не оздоблювалась вишивкою. Її контури вирізали у формі напівкіл з дірочками посередині. Під неї пришивали вузький (3-4 см) шматок полотна,

оздоблений вишивкою геометричних чи рослинних мотивів.

Верхню плечову частину рукавів оздоблювали вишивкою. Етноідентифікуючою ознакою великобичківських «волоських» сорочок було те, що всі вони «установкові», а румунські «волоські» сорочки вишивались прямо по полотну. Це підтверджує факт, що з початком ХХ ст. тут починають домінувати гуцульські традиції. На відміну від ясінянських, богданських та рахівських, великобичківські «установки» були вузкими. Їх ширина не перевищувала 5 см. На сорочках дівчат та молодих жінок переважав рослинний орнамент, виконаний хрестиком чи двосторонньою гладдю, а у старших жінок – геометричний орнамент, виконаний хрестиком чи низинкою. Місцеві «установки» з-поміж гуцульських можна було легко розпізнати за мережкою з напівкілець або зубчиків, якою обрамляли їх контури. Гармонійним доповненням до установок, з одного боку, було морщення верхньої плечової частини рукавів, а з другого – вузькі орнаментальні смуги, виконані білими нитками із незначними вкрапленнями жовтих, синіх, чорних, зелених барв. Зрідка зустрічались поліхромні орнаментальні смуги.

За кроєм та оздобленням схожими до «волоських» жіночих сорочок сіл поріччя Тересви були **жіночі сорочки королевських долинян**. Дана локально-територіальна група марамороських долинян проживала у селах лівобережжя р. Тиси від села Велятино Хустського району до села Хижа та його околиць Виноградівського району. На формування матеріальної культури даного регіону впливали контакти місцевого населення із румунами та змадяризованими русинами-українцями. Найповніше місцеві відмінності проявились у традиційному народному вбранні.

З середини ХІХ ст. під впливом сусідніх румунських областей (Сату Марє, Баю Марє) тут поширились жіночі сорочки з прямокутним вирізом горловини. Побутували два види таких сорочок: довгі з підточками та короткі. Довгі сорочки («свити») королевських долинян із прямокутною вставкою («пусликом»), довгими, широкими рукавами шили із відбіленого домотканого полотна. Їх крій складався із двох частин: верхньої («стану», «вершка») (35-40 см) та нижньої («подолку», «свити») (60-65 см), з'єднаних вишиваним поясом завширшки 5-6 см. «Стан» кроїли із двох піл, зшитих по боках. Верхню частину пілок збирали у дрібні складки на 5-8 ниток, до яких пришивали прямокутну вставку («пуслик») із круглим вирізом горловини, що на передній полі переходив у глибокий розріз (15-20 см). Сорочки мали вузькі (1-2 см) коміри-стійки. З перших десятиріч ХХ ст. до горловини довгих сорочок почали пришивати відкидний комір. На дівочих «свитах» під відкидний комір пришивали червону стрічку («челленицю»). Характерною особливістю крою довгих жіночих сорочок з сіл Хижа, Черна, Новоселиця був бічний поздовжній розріз з лівої сторони на рівні пояса. Завдяки дрібним складкам верхньої (під «пусликом») та нижньої (над поясом) частин «вершка» сорочки, полотно між ними збиралось у широкі (5-8 см) загинки («перегинки»). Рукави на сорочках були

довгими (46-50 см), призібраними у нижній частині у дрібні складки, до яких пришивали манжети шириною 3-5 см. Вишивкою оздоблювали контури коміра, «пуслика», пояс, нижню частину подолка та манжети. Орнаментальна композиція мала вигляд вузьких (2-5 см) смуг геометризованого чи квітково-рослинного орнаменту, обрамлених дрібними геометричними фігурами. Контури орнаментальних композицій декорували рубцюванням та різноманітними обмітувальними швами. Основними мотивами виступали квітки, трикутники, ромбики, квадратики, ламані лінії («кривулі»), «вазони».

З перших десятиріч ХХ ст. у королевських долинян поширились короткі жіночі сорочки, кроєні з двох піл відбіленого конопляного домотканого полотна або комбінованих конопляно-бавовняних тканин. Пілки зшивали простим швом. Прямокутну вставку («пуслик», «пруслик») з вирізом для горловини, як і манжети («зап'ясники»), кроїли з окремого шматка полотна, оздоблювали вишивкою й пришивали до стану сорочки. Перед тим як пришивати «пуслик» та манжети, верхню частину пілок та нижню частину рукавів збирали («морщили») у дрібні складки на 8-10 ниток. Рукави на сорочках були довгими, широкими із ромбовидними вставками («ластками»). Розріз на сорочці робили ззаду [Висіцька, 2000, с. 231]. На сорочках дівчат 12-15-річного віку та матерів-годувальниць глибокий (20-25 см) розріз робили на передній полі і застібували на металеві кнопки («патенти»). Обабіч нього вишивали три широкі (3 см) смуги, орнаментальна композиція вишивки яких повторювала орнамент на «пуслику». Під цими смугами вишивали вузьку (0,5-1 см) смужку, внутрішню площину якої заповнювали дрібними геометричними фігурами.

Буденні сорочки королевських долинян декорувались вузькими орнаментальними смугами. Вишивали ручнопряденими вовняними та конопляними нитками («коциками»), сплетеними шнурками («суканками»), а з початку ХХ ст. ще й шовковими, срібними нитками, бісером, стрічками. Для вишивки жіночих сорочок королевських долинян кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. було характерне поєднання багатьох технік. Найпоширенішою була низина («низь»), якою вишивали складні орнаментальні мотиви: ромби з прямими виступаючими кутами («кнегинькові ромбики»), ромби із загнутими під прямим кутом ріжками («пекурівки»), ряди із виступаючих зубчиків («ріжки»).

Найпишніше оздоблювали прямокутну вставку («пуслик»). Орнамент на неї наносився по всьому периметру рядочком («за шориком»). Це могла бути щільна вишивка стрічкового орнаменту або симетрична композиція як геометричного, так і рослинного орнаменту. Саму ж горловину оздоблювали вузькою смужечкою («ошийником») з ламаних ліній («кривульок»), ромбиків, трикутників, що виконувались технікою «набирування», «косої гладі» та обмітувались петельним швом. Уже безпосередньо на сорочці «пруслик» оздоблювали багатим різнокольоровим мереживом. У 20-40-х рр. ХХ ст. контури прямокутного вирізу горловини

оздоблювали рубцюванням. Інколи його оздоблювали облямівкою дрібного геометричного чи квітково-рослинного орнаменту [Коцан, 2008, с. 190; Коцан, 2008, с. 146-147]. На рукавах вишивку розміщували по всій довжині. Верхню частину («плечики») декорували вишитими смугами геометризovanого чи квітково-рослинного орнаменту, а манжети – вузькими смугами геометричного чи геометризovanого квітково-рослинного орнаменту, рубцюванням та різноманітними швами. Посередині рукава вишивали поздовжній рядок ромбиків або квітів («партицю», «партичку»).

Характерною рисою вишивки королевських долинян було використання ниток різних кольорів. Для вишивок даного регіону характерні п'ять варіантів колориту. У першому домінували чорні барви з вкрапленнями жовтих, білих, синіх та рожевих, у другому – червоно-чорні з вкрапленнями жовтих, синіх, зелених, у третьому – синьо-коричнево-зелені кольори при відсутності чорного, у четвертому – коричневі з вкрапленнями синього, зеленого, червоного, жовтого, у п'ятому – жовто-зелено-фіолетові з вкрапленнями червоного та синього.

З 30-х рр. XX ст. у селах Хижа, Черна, Новоселиця поширилися жіночі блузки («блузи», «свити») завдовжки 90-92 см. Шили їх із трьох піл фабричної квітчастої матерії. Прямокутний виріз горловини переходив у розріз, що застібувався на чотири гудзики. Навколо вирізу горловини нашивали кокетку, декоровану червоними, жовтими атласними стрічками та фабричною червоною мережкою («чіпкою»). На рівні талії «блузу» оздоблювали червоною атласною стрічкою. Зустрічались стрічки, оздоблені вишивкою геометричних мотивів. Така стрічка імітувала пояс. У народі її називали «поясницею», «поперечницею». На передніх пілках, під «поясницею», пришивали дві маленькі кишені.

Матерія на передніх пілках, спинці та у нижній частині рукавів збиралась у дрібні загинки («защипи»). Низ «блузи» та рукавів декорували чорною фабричною мережкою («чіпкою») та рожевою хвилястою стрічкою. До блузи підшивали широку спідницю («подолок»).

Висновки. У XIX ст. на захід від сіл Луг і Великий Бичків Рахівського району, у селах басейну р. Тересви та в околицях сіл Хижа, Черна, Новоселиця Виноградівського району в основі жіночого комплексу вбрання була довга «руська» сорочка з круглим вирізом горловини. З 70-80-х рр. XIX ст. на окресленій території почала поширюватись так звана «волоська» сорочка. Результати наших досліджень дають можливість чітко визначити етноідентифікуючі ознаки місцевих жіночих сорочок. До них відносимо прямокутний виріз горловини («на коцку», «пуслик»), морщення («морщенки») верхньої частини передньої, задньої пілок та верхньої частини рукавів. У селах долини р. Тересви морщенням утворювали фактурний дрібноузорний орнамент, що гармоніював з вишивкою. Кількість, якість та кольорова гама вишивки залежали від функціонального призначення сорочки, соціального стану та віку жінки. У межах Закарпаття «волоські» сорочки з прямокутним вирізом горловини побутували у великобичківських гуцулів та румун. Аналізуючи зібраний матеріал, можемо зазначити, що долинянські «волоські» сорочки з-поміж гуцульських можна було розрізнити за оздобленням нагрудної частини вишивкою у вигляді стилізованої квітки із стеблами та листочками, чи хрестика, обрамленого стилізованим віночком. Жіночі «волоські» сорочки королевських долинян мали ряд відмінних рис з жіночими сорочками румунських міст Сату Маре, Баю Маре та їх околиць. Прямокутна вставка долинянських сорочок була прямокутною, а румунських – круглою.

Список використаних джерел

- Iuga D., 2008. Maramureş, Tară Veche. Antologie de folclor de pe Cursul Superior al Tisei (1672 - 1908), Baia Mare, 372 p.
- Kožminová A., 1922. Podkarpatska Rus. Práce a život lidu, Praha, 124 s.
- Васіна З.О., 2006. Український літопис вбрання, К. Т.2 XIII – початок XX ст. : Науково-художня реконструкція, К., 448 с. : іл.
- Висіцька Т.Ф., 2000. Велятино : [історико-етнографічний нарис], Ужгород, 436 с.
- Гайова Є., 2003. Полтавська сорочка, *Народне мистецтво*, № 1-2. С. 40–43.
- Гайова Є., 2006. Сорочки долинян Закарпаття, *Народне мистецтво*, № 1-2. С. 58–60.
- Гайова Є., 2005. Сорочки долинян Закарпаття у збірці ДМНАП (м. Київ) і ЗМНАП (м. Ужгород), *Народне мистецтво*, № 1-2. С. 46–49.
- Гал О., 2011. Особливості народного вбрання села Хижа Виноградівського району, *Культурологічні джерела*, № 2. С. 64–67.
- Головацкий Я.Ф., 1877. О народной одежде и убранстве русинов или русских в Галичине и Северо-Восточной Венгрии. СПб., 85 с.
- Горват Л.В., 1998. Соціально-економічний, політичний і культурний розвиток українців Мараморощини (Румунія) в 1918-1945 рр. Ужгород, 170 с.
- Гошовський В., 2003. Українські пісні Закарпаття. Львів, 440 с.
- Грибанич І., 2007. Народний одяг сіл Великого Бичкова, Луга, Верхнього Водяного, Водиці, Стримби, Ріки, *Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею*, Вип. VIII. С. 241–245.
- Грибанич І., 2004. Народний одяг Тересвянської долини, *Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею*, Вип. VI. С. 145–150.
- Ерстенюк Ю., 2003. Як одягався гуцул? *Зоря Рахівщини*, 19 липня. С. 6.
- Жаткович Ю., 2007. Етнографический очерк угро-русских : Комплексне видання / Упоряд. і передм. О.С. Мазурка. Ужгород, 392 с. : іл.
- Зеленчук В.С., 1976. Костюм румынского населения Закарпатской области, *Карпатский сборник: Труды междунар. комиссии по изучению народной культуры Карпат и прилегающих к ним областей*, М., С. 69–74.

Зеленчук В.С., 1972. Народная традиционная одежда румынского населения Закарпатской области, *Культура і побут населення Закарпаття : Матеріали республіканської наукової конференції, присвяченої 50-річчю утворення СРСР. Тези доповідей та повідомлень*, Ужгород, С. 49–50.

Іваниш А., 2018. Іноетнічні запозичання та їх вплив на формування традиційного народного костюму Закарпаття 20-40-х рр. XX ст., *Вісник Львівської національної академії мистецтв*, Вип. 34. С. 309–320.

Іваниш А., 2017. Угорські та румунські впливи на формування народного закарпатського костюму першої половини XX ст., *Вісник Львівської національної академії мистецтв*, Вип. 34. С. 108–115.

Косаківський В., 2002. Одяг подолян XIX – XX ст., *Народне мистецтво*, № 3-4. С. 36–39.

Коцан В.В., 2008. Іноетнічні запозичання та їх вплив на формування народного одягу долинян Мараморощини, *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Історія*, Ужгород, Вип. 20. С. 188–198.

Коцан В.В., 2008. Народний костюм румунського населення Закарпаття кінця XIX – початку XX ст., *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Історія*, Ужгород, Вип. 21. С. 144–154.

Коцан В.В., 2007. Народний одяг українців пониззя р. Тереблї кінця XIX – першої половини XX ст., *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Історія*, Ужгород, Вип. 19. С. 118–127.

Маковский С.К., 1925. Народное искусство Подкарпатской Руси, Прага, 156 с. : ил.

Ніколаєва Т.О., 2005. Український костюм. Надія на ренесанс, К., 320 с.

Никорак О.І., 1988. Сучасні художні тканини Українських Карпат, Київ, 224 с.

Носа Г.В., 2005. Дубове, осяне світлом минулого : народознавчі студії, Ужгород, 104 с. : іл.

Пилип Р.І., 2007. Композиційні принципи побудови орнаменту одягової вишивки гуцулів Закарпаття, *Народознавчі зошити*, Вип. 3-4. С. 306–310.

Пилип Р.І., 2008. Композиція традиційної вишивки українців Закарпаття кінця XIX – першої половини XX ст., *Вісник Львівської національної академії мистецтв*, Львів. Спецвипуск. Другі Ерделівські читання, С. 182–197.

Пилип Р.І., 2008. Художньо-функціональні особливості одягової вишивки марамороських долинян XIX – першої половини XX ст., *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*, Харків, № 15. С. 94–114.

Пилип Р.І., 2009. Художня вишивка українців Закарпаття XIX – першої половини XX ст. (типологія за призначенням, художніми та локальними особливостями) : дис. ... канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.06. «Декоративне і прикладне мистецтво», Львів, 269 с. : іл.

Пилип Р.І., 2012. Художня вишивка українців Закарпаття XIX – першої половини XX ст. (типологія за призначенням, художніми та локальними особливостями), Ужгород, 466 с.

Полянська Е.В., 1976. О сходстве и взаимовлиянии в одежде различных этнических групп Закарпатья, *Карпатский сборник : Труды междунар. комиссии по изучению народной культуры Карпат и прилегающих к ним областей*, М., С. 65–68.

Полянська О.В., 1972. Про взаємовплив елементів одягу різних етнічних груп Закарпаття, *Культура і побут населення Українських Карпат : матеріали респ. наук. конф., присвяченої 50-річчю утворення СРСР : тези доп. та повідом.*, Ужгород, С. 46–47.

Полянська О.В., 1976. Особливості одягу населення Закарпаття, *Народна творчість та етнографія*, № 3. С. 23–29.

Румынское народное искусство, Бухарест, 1955. 218 с.

Симоненко І.Ф., 1957. Народна вишивка Закарпаття, *Матеріали з етнографії та художнього промислу*, К, С. 56–85.

Симоненко І.Ф., 1957. Соціалістичні перетворення у побуті трудящих села Нересниці Закарпатської області, К., 133 с.

Стельмашук Г.Г., 1989. Традиційний костюм гуцулів, *Українські Карпати. Культура*, К., С. 94–102.

Тиводар М.П., 2011. Етнографія Закарпаття : Історико-етнографічний нарис, Ужгород, 416 с. : іл.

Тумова М., 1924. Народная одежда на Подкарпатской Руси, *Подкарпатская Русь*, Рочник І. Число. 3. С. 72–79; Число. 4. С. 102–110.

Шмелева М.Н., 1950. Из истории национального костюма украинцев Закарпатской области, *Краткие сообщения Института этнографии им. Н.Н. Миклухо-Маклая АН СССР*, М., Вып. XI. С. 19–30.

Шмелева М.Н., 1948. Типы женской народной одежды украинского населения Закарпатской области, *Советская этнография*, № 2. С. 130–146.

References

Iuga D., 2008. Maramureş, Tară Veche. Antologie de folclor de pe Cursul Superior al Tisei (1672-1908), Baia Mare, 372 p. (in roman language).

Kožminová A., 1922. Podkarpatska Rus. Práce a život lidu, Praha, 124 s. (in Czech).

Vasina Z.O., 2006. Ukrajinjskij litopys vbrannja [Ukrainian Chronicle of Dress], K. T.2 KhIII – pochatok KhKh st.: Naukovo-khudozhni rekonstrukciji, K., 448 s. : il. (in Ukrainian).

Vysicjka T.F., 2000. Veljatyno: [istoryko-etnografichnyj narys] [Velyatyno: [historical and ethnographic essay], Uzhghorod, 436 s. (in Ukrainian).

Ghajova Je., 2003. Poltavjsjka sorochka [Poltava shirt], *Narodne mystectvo*, № 1-2. S. 40–43. (in Ukrainian).

Ghajova Je., 2006. Sorochky dolynjan Zakarpattja [Shirt of the valleys of Transcarpathia], *Narodne mystectvo*, № 1-2. S. 58–60. (in Ukrainian).

Ghajova Je., 2005. Sorochky dolynjan Zakarpattja u zbirci DMNAP (m. Kyjiv) i ZMNAP (m. Uzhghorod) Shirts of the Transcarpathian valleys in the collection of DMKAP (Kyiv) and ZMNAP (Uzhghorod), *Narodne mystectvo*, № 1-2. S. 46–49. (in Ukrainian).

Ghal O., 2011. Osoblyvosti narodnogo vbrannja sela Khyzha Vynohradivskogho rajonu [Features of the folk costume of the village of Khiza, Vynohradiv district], *Kuljtuurologichni dzherela*, № 2. S. 64–67. (in Ukrainian).

Golovackij Ja.F., 1877. O narodnoj odezhde i ubranstve rusinov ili russkih v Galichine i Severo-Vostochnoj Vengrii [On folk clothes and the decoration of Rusyns or Russians in Galicia and Northeast Hungary], SPb., 85 s. (Russian).

Ghorvat L.V., 1998. Socialjno-ekonomichnyj, politychnyj i kuljturnyj rozvytok ukrajinciv Maramoroshhyny (Rumunija) v 1918-1945 rr. [Socio-economic, political and cultural development of Ukrainians of Maramoroshchyna (Romania) in 1918-1945], Uzhghorod, 170 s. (in Ukrainian).

Ghoshovskij V., 2003. Ukrajinjski pisni Zakarpattja [Ukrainian Songs of Transcarpathia Ljviv], 440 s. (in Ukrainian).

Ghrybanych I., 2007. Narodnyj odjagh sil Velykogho Bychkova, Luga, Verkhnjogho Vodjanogho, Vodyci, Strymby, Riky [Folk clothing of the villages of Velykyi Bychkov, Luga, Upper Vodny, Voditsa, Strimba, Ryky], *Naukovyj zbirnyk Zakarpatskoghoho krajeznavchogho muzeju*, Vyp. VIII. S. 241–245. (in Ukrainian).

Ghrybanych I., 2004. Narodnyj odjagh Teresvianskoho dolyny [Popular clothes of Teresvyanskaya valley], *Naukovyj zbirnyk Zakarpatskoghoho krajeznavchogho muzeju*, Vyp. VI. S. 145–150. (in Ukrainian).

Erstenjuk Ju., 2003. Jak odjaghavsja ghucul? [How to dress hutsul?], *Zorja Rakhivshhyny*, 19 lypnja. S. 6. (in Ukrainian).

Zhatkovych Ju., 2007. Etnohrafycheskij ocherk ughro-russkykh [Ethnographic Essay of the Ugly Russians]: Kompleksne vydannja / Uporjad. i peredm. O.S. Mazurka. Uzhghorod, 392 s.: il. (in Ukrainian).

Zelenchuk V.S., 1972. Narodnaja tradicionnaja odezhda rumynskogo naselenija Zakarpatskoj oblasti [Folk traditional clothing of the Romanian population of the Transcarpathian region], *Kul'tura i pobut naseleennja Zakarpattja*: Materiali respublikans'koï naukovoï konferencii, prysvjachenoï 50-richchju utvorennja SRSR. Tezi dopovidej ta povidomlen', Uzhghorod, S. 49–50. (Russian).

Zelenchuk V.S., 1976. Kostjum rumynskogo naselenija Zakarpatskoj oblasti [Costume of the Romanian population of the Transcarpathian region], *Karpatskij sbornik*: Trudy mezhdunar. komissii po izucheniju narodnoj kul'tury Karpat i prilegajushhih k nim oblastej, M., S. 69–74. (Russian).

Ivanysh A., 2017. Ughorski ta rumunski vplyvy na formuvannja narodnogho zakarpatskoghoho kostjumu pershoji polovyny XX st. [Hungarian and Romanian influences on the formation of the national Transcarpathian costume of the first half of the twentieth century], *Visnyk Ljvivskoho nacionalnoho muzeju*, Vyp. 34. S. 108–115. (in Ukrainian).

Ivanysh A., 2018. Inoetnichni zapozychannja ta jikh vplyv na formuvannja tradycijnogho narodnogho kostjumu Zakarpattja 20-40-tych rr. XX st. [Interethnic borrowings and their influence on the formation of the traditional national costume of Transcarpathia 20-40s of the XX century.], *Visnyk Ljvivskoho nacionalnoho muzeju*, Vyp. 34. S. 309–320. (in Ukrainian).

Kosakivskij V., 2002. Odjagh podoljan XIX – XX st. [Podolian clothes of the XIX - XX centuries], *Narodne mystectvo*, № 3-4. S. 36–39. (in Ukrainian).

Kocan V.V., 2008. Inoetnichni zapozychannja ta jikh vplyv na formuvannja narodnogho odjaghu dolynjan Maramoroshhyny [Interethnic borrowings and their influence on the formation of national costumes of Maramoroshyn valleys], *Naukovyj visnyk Uzhghorodskoghoho universytetu. Serija: Istorija*, Uzhghorod, Vyp. 20. S. 188–198. (in Ukrainian).

Kocan V.V., 2008. Narodnyj kostjum rumynskoghoho naseleennja Zakarpattja kincja XIX – pochatku XX st. [The folk costume of the Romanian population of Transcarpathia at the end of the 19th and the beginning of the 20th century], *Naukovyj visnyk Uzhghorodskoghoho universytetu. Serija: Istorija*, Uzhghorod, Vyp. 21. S. 144–154. (in Ukrainian).

Kocan V.V., 2007. Narodnyj odjagh ukrajinciv ponyzja r. Terebli kincja KhIKh – pershoji polovyny KhKh st. [People's clothing of Ukrainians in the lower reaches of the river Terebli at the end of the 19th and the beginning of the 20th century], *Naukovyj visnyk Uzhghorodskoghoho universytetu. Serija: Istorija*, Uzhghorod, Vyp. 19. S. 118–127. (in Ukrainian).

Makovskij S.K., 1925. Narodnoe iskusstvo Podkarpatskoj Rusi [Folk art of Subcarpathian Rus], Praga, 156 s. : il. (Russian).

Nikolajeva T.O., 2005. Ukrajins'kyj kostjum. Nadija na renesans [Ukrainian costume. Hope for the Renaissance], K., 320 s. (in Ukrainian).

Nykorak O.I., 1988. Suchasni khudozhni tkanyny Ukrajins'kykh Karpat [Modern artistic fabrics of the Ukrainian Carpathians], Kyjiv, 224 s. (in Ukrainian).

Nosa Gh.V., 2005. Dubove, osjajane svitlom mynulogho : narodoznavchi studiji [Dubove, Illuminated by the light of the past: Student studies], Uzhghorod, 104 s. : il. (in Ukrainian).

Pylyp R.I., 2007. Kompozycijni pryncypy pobudovy ornamentu odjaghovoji vyshyvky ghuculiv Zakarpattja [Compositional principles of ornamentation of garment embroidery of Hutsuls of Transcarpathia], *Narodoznavchi zoshyty*, Vyp. 3-4. S. 306–310. (in Ukrainian).

Pylyp R.I., 2008. Kompozycja tradycijnoji vyshyvky ukrajinciv Zakarpattja kincja XIX – pershoji polovyny XX st. [The composition of traditional Ukrainian embroidery of Transcarpathia at the end of the 19th - the first half of the twentieth century], *Visnyk Ljvivskoho nacionalnoho muzeju*, Ljviv. Specvypusk. Drughi Erdelivski chytannja, S. 182–197. (in Ukrainian).

Pylyp R.I., 2008. Khudozhnjo-funkcionalni osoblyvosti odjaghovoji vyshyvky maramoros'kykh dolynjan XIX – pershoji polovyny XX st. [Artistic and functional features of the clothing embroidery Maramorian valleys XIX - first half of the twentieth century], *Visnyk Kharkivskoho derzhavnoho muzeju i mystectva*, Kharkiv, № 15. S. 94–114. (in Ukrainian).

Pylyp R.I., 2009. Khudozhnja vyshyvka ukrajinciv Zakarpattja XIX – pershoji polovyny XX st. (typologhija za pryznachennjam, khudozhnimy ta lokal'nymy osoblyvostjamy) [Ukrainian embroidery of the Transcarpathians of the 19th - the first half of the twentieth century. (typology by purpose, artistic and local features)]: dys. ... kand. mystectvoznavstva : spec. 17.00.06. «Dekorativne i prykladne mystectvo», Ljviv, 269 s. : il. (in Ukrainian).

Pylyp R.I., 2012. Khudozhnja vyshyvka ukrajinciv Zakarpattja KhIKh – pershoji polovyny KhKh st. (typologhija za pryznachennjam, khudozhnimy ta lokal'nymy osoblyvostjamy) [Ukrainian embroidery of the Transcarpathians of the XIX - the first half of the XX century. (Typology by purpose, artistic and local features)], Uzhghorod, 466 s. (in Ukrainian).

Poljanskaja E.V., 1976. O shodstve i vzaimovlijanii v odezhde razlichnyh etnicheskijh grupp Zakarpattja [On the similarity and interaction in the clothing of various ethnic groups of Transcarpathia], *Karpatskij sbornik*: Trudy mezhdunar. komissii po izucheniju narodnoj kul'tury Karpat i prilegajushhih k nim oblastej, M., S. 65–68. (Russian).

Poljanskaja O.V., 1972. Pro vzajemovplyv elementiv odjaghu riznykh etnichnykh grup Zakarpattja [On the Interaction of Clothing Elements of Different Ethnic Groups of Transcarpathia], *Kul'tura i pobut naseleennja Ukrajins'kykh Karpat*: materialy resp. nauk. konf., prysvjachenoji 50-richchju utvorennja SRSR: tezy dop. ta povidom., Uzhghorod, S. 46–47. (in Ukrainian).

Poljanskaja O.V., 1976. Osoblyvosti odjaghu naseleennja Zakarpattja [Features of the clothing of the population of Transcarpathia], *Narodna tvorčist' ta etnografija*, № 3. S. 23–29. (in Ukrainian).

Rumynskoe narodnoe iskusstvo [Romanian folk art], Buharest, 1955. 218 s. (Russian).

Symonenko I.F., 1957. Narodna vyshyvka Zakarpattja [Folk embroidery of Transcarpathia], Materialy z etnografiji ta khudozhnjogho promyslu, K., S. 56–85. (in Ukrainian).

Symonenko I.F., 1957. Socialistychni peretvorennja u pobuti trudjashhykh sela Neresnyci Zakarpatskoho oblasti [Socialist transformations into the lives of the working people of the village of Nerisnitsy, Transcarpathian region], K., 133 s. (in Ukrainian).

Stel'mashhuk G.G., 1989. Tradicionnyj kostjum ghuculov [Hutsul traditional costume], Ukrainskie Karpaty. Kul'tura, K., S. 94–102. (Russian).

Tyvodar M.P., 2011. Etnohrafijska Zakarpattja : Istoryko-etnografičnyj narys [Ethnography of Transcarpathia: Historical and ethnographic essay], Uzhhorod, 416 s. : il. (in Ukrainian).

Tumova M., 1924. Narodnaja odezha na Pôdkarpatskôj Rusi [Folk clothing in Subcarpathian Rus], *Podkarpatska Rus'*, Rochnik I. Chislo. 3. S. 72–79; Chislo. 4. S. 102–110. (Russian).

Shmeleva M.N., 1950. Iz istorii nacional'nogo kostjuma ukraincev Zakarpatskoj oblasti [From the history of the national costume of Ukrainians in the Transcarpathian region], *Kratkie soobshhenija Instituta jetnografii im. N.N. Mikluho-Maklaja AN SSSR*, M., Vyp. III. S. 19–30. (Russian).

Shmeleva M.N., 1948. Tipy zhenskoj narodnoj odezhdy ukrainskogo naselenija Zakarpatskoj oblasti [Types of women's folk clothes of the Ukrainian population of the Transcarpathian region], *Sovetskaja jetnografija*, № 2. S. 130–146. (Russian).

SUMMARY

CHARACTERISTIC FEATURES OF THE CUT AND DECORATION OF WOMEN'S «VOLOSKYS» SOURCES IN TRANSCARPATHIAN REGION (END OF THE XIX - THE FIRST HALF OF THE XX CENTURY)

Vasyl Kotsan

Candidate of History; Director of Transcarpathian Museum of Folk Architecture and Life (Uzhhorod); Docent of the Department Archaeology, Ethnology and Cultural Studies
SHEE «Uzhhorod National University»

In the article on the basis of available literature, a comprehensive analysis of the cut and finish with embroidery, the networks of traditional women's «voloskys» shirts teresvyansky and korolevsky dolinjans and velikobithkivsky hutsuls of the late XIX – first half of the XX century. These locally-territorial centers of the ethnographic group of the Transcarpathian dolinjans cover separate villages of Tyachivsky, Khust and Vynohradiv districts. The velikobithkivsky hutsuls live in Veliky Bychkov, Lug, Verhne Vodjane, Strimbi, Kobyletsky Polyana and in the villages of the Romanian part of Hutsulshchyna. They were formed from a mixed dolinjans-hutsuls population under the decisive influence of hutsul traditions. The article describes in detail the process of cutting women's shirts of the studied region: the status of shirts, sleeves, square neck neck («prluska»), forearm, decorative stitches and bends. Embroidery was decorated with a narrow collar, «puslik», sleeves, cuffs. His features were the color of embroidery of women's «voloskys» shirts of various local cells. Ethno-identifying signs of women's «voloskys» shirts of Transcarpathian were a rectangular neckline («on kotzku», «puslik»), wrinkles («morrishes») of the upper part of the anterior, back, and upper parts of the sleeves. The mooring was formed by a textured petty-looking pattern adorned with embroidery. The quantity, quality and color scheme of embroidery depended on the functional purpose of the shirt, social status and age of the woman. Dolynian «voloskys» shirts from Hutsul could be distinguished by the embroidery of the breastpiece in the form of a stylized flower with stems and leaves, or a cross made of a stylized vest. The women's «voloskys» shirts of the korolevsky dolinjans had a number of distinctive features with women's shirts of the Romanian cities of Satu Mare, Baia Mare and their environs. The rectangular insert of the dolinjans shirts was rectangular, and the Romanian ones were round.

Keywords: female «voloska» shirt, cut, palm, sleeve, cuffs, collar, embroidery, ornamental composition, color.

ІЛЮСТРАЦІЇ

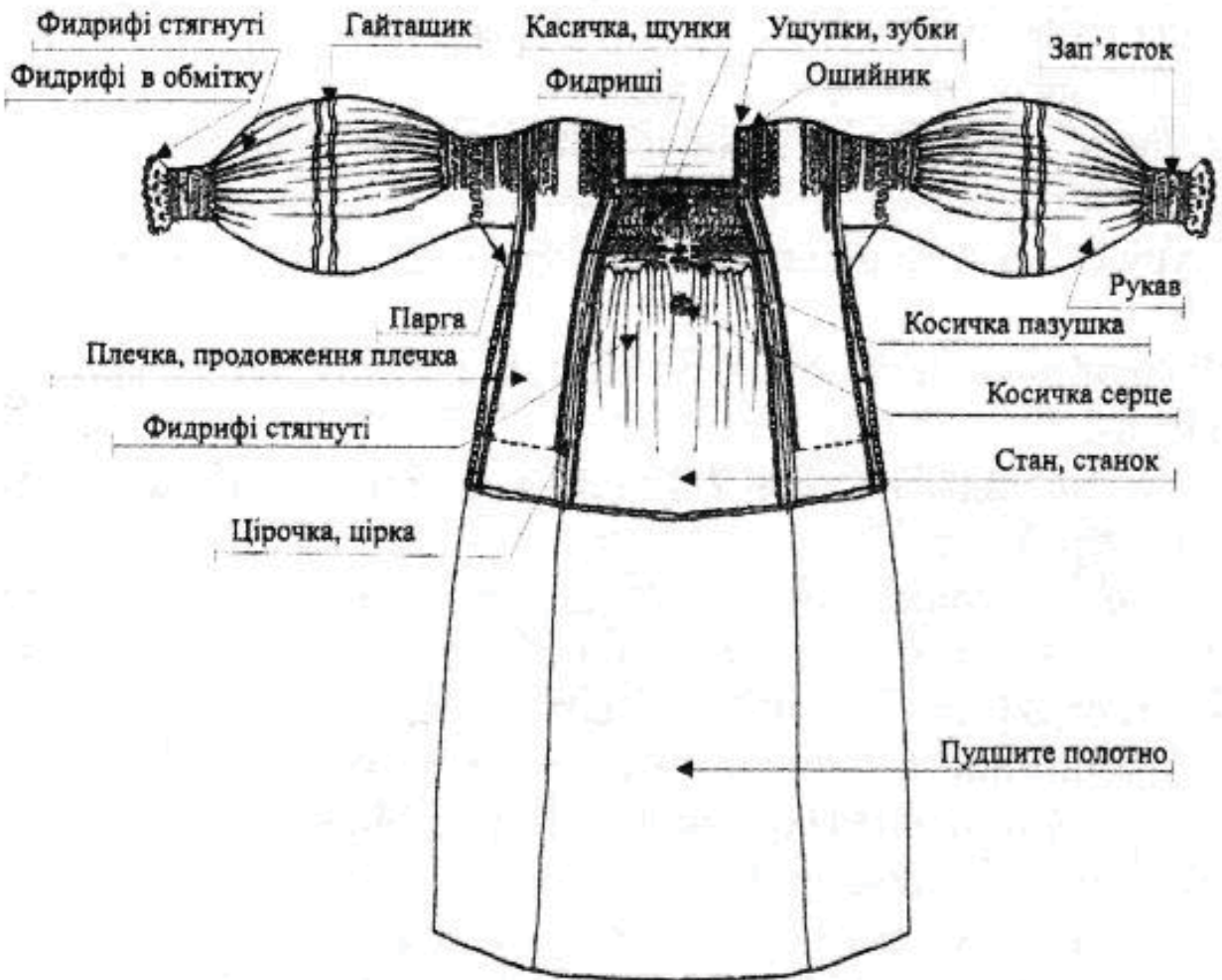

Рис. 1. Крій жіночої «волоської» сорочки. Рисунок Р.І. Пилипа.

Рис. 2. Жіноча сорочка, с. Дубове Тячівського району. Домоткане полотно, вишивка. 20-40-ві рр. ХХ ст. Фото з архіву автора.

Рис. 3. Оздоблення вишивкою прямокутного вирізу горловини жіночих «волоських» сорочок тересвянських долинянок. Фото з архіву автора.

Рис. 4. Жіноча сорочка, с. Верхне Водяне Рахівського району. Домоткане полотно, вишивка. 20-40-ві рр. XX ст. Фото з архіву автора.

Рис. 5. Оздоблення вишивкою, морщенням і воланами верхньої плечової частини рукава та манжет жіночих «волоських» сорочок великобичківських гуцулок. Фото з архіву автора.

Рис. 6. Жіноча сорочка, с. Хижа Виноградівського району. Домоткане полотно, вишивка. 20-40-ві рр. ХХ ст. Фото з архіву автора.

Рис. 7. Оздоблення вишивкою жіночих «волоських» сорочок королівських долинян.
Фото з архіву автора.